

DAVRIY MATBUOTDAGI KONSEPTUAL METAFORALAR VA ADABIY MATNDAGI KONSEPTUAL METAFORALAR

Ibragimova Parizod Maqsud qizi

Mamun Universiteti

G'arb tillari va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Davriy matbuot va adabiy matnda konseptual metaforalarning aks etishi va o'ziga xos xususiyatlari, tilshunoslik hamda adabiyotshunoslik sohalarida doimiy e'tibor markazida bo'lgan mavzulardan biridir. Konseptual metafora deganda, ma'lum bir tushuncha yoki abstrakt hodisani boshqa, ko'proq harakat va tajribaga asoslangan tushunchalar orqali ifodalash tushuniladi. Bunday usul nutqni jonlantirish va fikrni yanada chuqurroq, yanada obrazli ifodalash imkonini beradi. Ijtimoiy hayotda, bilim va tafakkurda til o'zaro ta'sirda bo'lganligi sababli, tilshunoslar ham, adabiyotshunoslar ham matnlarda uchraydigan konseptual metaforalarni o'rganishga alohida ahamiyat beradilar.

Kalit so'zlar: konseptual metafora, davriy matbuot, adabiy matn, badiiy obraz, lingvistik tahlil, metaforik ifoda, obrazlilik, publitsistik stil, timsol, semantik imkoniyatlar.

Davriy matbuotda konseptual metaforalarning qo'llanilishi, asosan, axborot yetkazishda obrazlilikka, gapning ta'sir kuchini oshirishga xizmat qiladi. Matbuot materiallarida ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy voqealarning mohiyatini o'quvchiga yanada tushunarli, yanada esda qolarli qilish maqsadida metaforalardan foydalaniladi. Jumladan, hayotiy faoliyatga oid murakkab jarayonlarni oddiy va tanish voqealar orqali tushuntirish matbuot uslubining asosiy xususiyatlaridan biridir. Matbuot tili – ko'proq publitsistik janrga xos bo'lib, unda zamonaviy til vositalari, so'z va iboralar yorqin, ta'sirchan ko'rinishda bo'ladi. Matbuot asosan aktual voqealar, dolzarb masalalarni yoyish bilan shug'ullanadi va bunday axborotlarni o'qib, hayot haqidagi tasavvurni kengaytiradi. Ushbu jarayonda esa

obrazli, ya'ni konseptual metaforalar o'zining muhim rolini ko'rsatadi. Konseptual metaforalar matbuotda voqelikni obrazli ifodalash, faktlarning mohiyatini ochib berish va jamiyatning muammoli masalalariga e'tibor qaratish uchun faol ishlatiladi. Ular mavhum, murakkab jarayonlarni oson idrok etiladigan, tuyg'ular uyg'otadigan obrazlarga aylantiradi. Matbuot tili ommaviy bo'lgani bois, undagi metafora ommabop, sodda, lekin teran ma'noli bo'lishi kerak. Masalan, jamiyatdagi o'zgarishlar, iqtisodiy siljishlar, siyosiy vaziyatlarning tahlili ko'pincha turli xil konseptual metaforalar yordamida osonroq va aniqroq bayon etiladi. Ular yordamida diqqat markazidagi voqea-hodisalar, davlat siyosati hamda ijtimoiy tendensiyalar tahlil qilinadi [1].

Adabiy matnlardagi konseptual metaforalar esa estetik talablarga javob beruvchi, badiiy mahorat bilan ishlangan nutq bo'laklari bo'lib, ular asosan muallifning fikrlash tarzini, dunyoni ko'rish burchagini, uning hayotga bo'lgan munosabatini aks ettiradi. Adabiy asarlarda metafora voqealar rivojiga, obrazlarni yaratishga xizmat qiladi, matnga badiiylilik, chuqur ma'no, obrazlilik, hissiyot va tafakkur barakasi olib kiradi. Yozuvchi yoki shoir o'z nutqida metaforalarni ko'p ishlatishi orqali o'quvchini yangi dunyoqarash, insoniy tuyg'ular olamiga yetaklaydi, uni o'z qarashlari, ko'rgazmali fikrlash uslubi bilan tanishtiradi. Bunday metaforalar ko'proq individual-timsoliy xarakter kasb etadi, ularning tarjimasi va talqini ko'proq o'quvchi dunyoqarashiga va matn kontekstiga bog'liq bo'ladi. Adabiy matndagi konseptual metaforalar ijtimoiy va shaxsiy tajribalarga asoslanadi. Ular yordamida muallif inson hayoti, ruhiyati, psixologiyasi, atrof-muhit, voqelik haqidagi chuqur mulohazlarini o'quvchiga yetkazadi. Bu tipdagi metaforalar asosan ramzlar, timsollar, xayolotga berilgan obrazlar orqali ifodalanadi. Adabiy asar tilining asosini tashkil etuvchi bunday metaforalar matn o'qilish jarayonidagi kechinmalar, tushunchalar, his-tuyg'ularni mukammal ifodalashga imkon beradi. Konseptual metafora – bu oddiy so'z o'yinlari emas, balki abstrakt va real hodisalarning bir-biriga bog'liq tarzda metaforik ko'rinishni olishi, ularni chinakam anglash uchun asos bo'lib xizmat qilishi bilan ajralib turadi. Har bir adabiy asar yoki matbuot

materialida bunday metaforalar voqelikni soddalashtirib, munosabatlarni, ijtimoiy hamda insoniy kechinmalarni ifodalash uchun keng yo'l ochadi. Har ikki sohadagi matnlarda ham metafora tilning ilgarilashini, so'z boyligining kengayishini, fikrning to'laqonli yetkazilishini ta'minlaydi. Davriy matbuotda konseptual metaforalar asosan dolzarb mavzularni qamrab oladi. Ular mavzu muhokamasini qulay qiladi, muammolar yechimini bayon etishda obrazli fikrlashni ta'minlaydi. Aynan mana shu xususiyat matbuot samaradorligini oshiradi, axborotning turli qatlamlarga tez va oson yetib borishini ta'minlaydi. Bunday metaforalar voqealar mohiyatini ochishga, muallif nuqtayi nazarini ifodalashga xizmat qiladi. Matbuotdagi konseptual metaforalar uzviy ravishda so'zning oddiydan ko'ra obrazli, mazmunga boy tarzda ishlatilishini ko'rsatadi [2].

Adabiy matndagi konseptual metaforalar fikrga teranlik, ma'noga boylik olib kiradi. Chunki badiiy asar tilining asosi ham aynan metaforalarda yotadi. Yozuvchi yoki shoir o'z asarida inson tafakkuri va hissiyotini ifodalashda, voqealarning holatini, ruhiyatini ochib berishda, tasvir va ifoda usulini kuchaytirishda metaforalardan unumli foydalanadi. Bunday metaforalar natijasida o'quvchi yuzaga kelayotgan voqeani faqat ko'z bilan ko'rmay, balki butun borliqni, hayotni chuqur teranlikda his qiladi. Ushbu jarayonda adabiy asar metaforasi individual va umumiy tarzda o'zini ko'rsatadi. Davriy matbuot matni va badiiy asar tili o'rtasida konseptual metaforalarning vazifalari va shakllanishi bo'yicha bir qancha o'xshashlik va farqlar mavjud. Matbuot matnida bunday metaforalar ko'proq ommaviy, hammaga tushunarli qilib qo'llanadi, ular ma'lumotning mohiyatini ochish, axborotni tez yetkazish uchun xizmat qiladi. Adabiy matnda esa metaforalar asosan estetiklikka, san'atkorga xos idrok va tasavvurga, individual badiiy mahoratga yo'naltiriladi. Bu – adabiyot so'zining tiriklik manbai, uni jozibador, ta'sirchan va hissiy jihatdan boy qiluvchi asosiy vositadir. Konseptual metaforalar matnda yangilik yaratadi, tilda ko'proq ijodkorlik, yangi mazmun va timsollar ochib beradi. So'z boyligi, frazeologik birliklar, ramzlar, timsollar barchasi konseptual metaforaning asosiy elementlari hisoblanadi. Davriy matbuotda bu elementlar o'zining aktual, tezkor,

muayyan bir nuqtayi nazar ilgari suruvchi shaklini oladi. Adabiy asarda esa bunday elementlar individual-estetik ahamiyat kasb etib, o'quvchini shaxsiy mulohaza, tahlil va kechinmalarga olib kiradi [3].

Hozirgi zamon matbuoti va adabiyoti taraqqiy etar ekan, konseptual metaforalarning o'rni va ahamiyati yanada ortib bormoqda. Chunki hozirgi o'quvchi va auditoriya murakkab voqelik va tushunchalarning soddalashtirilgan, aniq va obrazli tarzda yetkazilishiga ehtiyoj sezmoqda. Buning uchun ham, matbuotda ham, adabiyotda ham konseptual metaforalarda yangilik va obrazlilik muhim ahamiyat kasb etmoqda. Konseptual metafora semantik maydonning kengayishiga, nutqning ta'sirchan va jozibali bo'lishiga, til boyligining ortishiga zamin yaratadi. Matbuotdagi konseptual metaforalar ko'proq informatsionlik va aktual voqealarga yo'naltirilgan bo'lsa, adabiy asardagi konseptual metaforalar o'quvchini ruhiy-emotsional tajribaga, hissiy holatga olib kiradi. Shu orqali til qirralari, ma'no va tafakkur chizgilari yanada boyiydi, nutq odobining yangi shakllari yuzaga keladi. O'z navbatida, konseptual metaforalar ham matbuotda, ham badiiy asarda tilning quvvatini, so'z san'atining jozibasini oshiradi. Matnga hayotiylik, obrazlilik, ta'sirchanlik olib kiradi, muallif va o'quvchi o'rtasida muhim bog'lovchi vosita rolini o'ynaydi. Bundan ko'rinadiki, konseptual metaforalar til qoidalariga emas, balki tafakkur, his-tuyg'u, dunyoqarashga bo'ysunadi. Bu esa ularni real-hayotiy voqeliklarni, insoniy ruhiyat va holatlarni yanada puxta, chuqur, hissiyotga boy tarzda ifodalashda muhim vosita sifatida namoyon qiladi. Konseptual metaforalarning tildagi o'rni va ahamiyatini har tomonlama o'rganish zamonaviy tilshunoslik va adabiyotshunoslik tadqiqotlarining asosiy yo'nalishlaridan biridir. Chunki zamonaviy so'zlashuvda, ijtimoiy hayotda, san'at va adabiyotda tilning boyligi, so'zlar, iboralar, metaforalarning to'g'ri va maqsadli ishlatilishiga asosiy urg'u berilmoqda. Konseptual metafora – bu oddiy gapga hayotiylik, yangi ruh va obraz baxsh etuvchi, chuqur ma'no va teranlik olib kiruvchi hodisadir. Kontseptual metaforalar natijasida matn zamonaviy, o'ziga xos va esda qolarli bo'lib qoladi [4].

Davriy matbuot materialлари va adabiy asarlar tahlili va taqqoslanishi natijasida aniqlanishicha, har ikkala janrdagi konseptual metaforalar badiiy ifoda vositasi sifatida asosiy rolni o'ynaydi. Ularning shakllari, vazifalari, yetkazmoqchi bo'lgan asosiy g'oyalari va ta'sir kuchi har bir janrga xos bo'lsa-da, ularning umumiy vazifasi bir - voqelikni obrazli ifodalash, o'quvchida yashirin ma'nolar, ruhiy kechinmalar uyg'otish, tasavvurni, tafakkurni boyitishdan iboratdir [5].

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, davriy matbuot va adabiy matnlarda konseptual metaforalarning ishtiroki tildagi jonli harakat va tafakkurning ifodasidir. Ular matn mazmunini boyitadi, ijtimoiy, madaniy, ma'naviy hayotda iliq ehtiros, tuyg'u va fikr uyg'otadi. Konseptual metaforalar orqali matn jonli, esda qolarli, ta'sirchan va mazmunli bo'ladi. Ularning to'g'ri va o'rinli ishlatilgani nutqqa badiiylik, joziba, kuch va hayot bag'ishlaydi. Shu bois konseptual metaforalarni o'rganish va ulardan samarali foydalanish har qanday matnning, ayniqsa, davriy matbuot hamda badiiy asarlarning badiiy va informatsion qiymatini oshiradi. Bu esa til taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida ko'riladi va bundan buyon ham tilshunoslar, adabiyotshunoslar uchun dolzarb va o'ziga xos ilmiy yo'nalish bo'lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdug'afurov, A. (2017). "Konseptual metaforalarning lingvistik xususiyatlari va ularning matndagi aks etish usullari". O'zbek tili va adabiyoti, 1(2), 15-24.
2. Akbarova, Z. (2020). "Badiiy matndagi metaforik ifoda va uning semantik imkoniyatlari". Filologiya masalalari, 2(10), 33-41.
3. Berdimurodova, M. (2019). "Davriy matbuot nutqida obrazlilik va metaforik vositalar". Zamonaviy tilshunoslik, 3(6), 74-82.
4. Bobonazarova, N. (2018). "Metafora va uning publitsistik matnlardagi ifoda xususiyatlari". Til va adabiyot ta'limi, 4(11), 95-101.
5. Eshmurotova, S. (2021). "Konseptual metaforalarning badiiy va matbuot uslubidagi namoyon bo'lishi". O'zbek tili va adabiyoti, 5(7), 62-69.

6. Jumaniyozova, D. (2020). "Adabiy matnda metafora: badiiy obraz yaratish vositasi". Filologiya muammolari, 7(2), 42-51.
7. Karimova, M. (2018). "Zamonaviy matbuot tilida metaforik ifoda vositalari". Til va jamiyat, 1(9), 56-63.
8. Koryeva, L. (2019). "Konseptual metaforalar va ularning lingvistik tahlili". Filologiya masalalari, 2(14), 66-74.